

OROSZ REALIZMUS

Társadalmi háttér: a cári rendszer áttekinthetetlenül **bonyolult bürokratizmusa**; az ország siralmas helyzete; a vidék csüggesztő sivársága; **a közállapotok vigasztalansága**; a feudális jellegű városokban élő **kisemberek szármalmsa vergődése**.

Gogol: A köpönyeg (1842), Tolsztoj: Ivan Iljics halála (1886) és Csehov: A csinovnyik halála (1883) című mű **azonos korban és helyen** játszódik: a 19. század bürokratikus Oroszországában. A főszereplők foglalkozása is azonos: **mindhárman hivatalnokok**.

Nyikolaj Vasziljevics Gogol az írók közül ismerte fel, hogy mennyire paradox a történelmi Oroszország élete. Ő készítette elő többek között Lev Nyikolajevics Tolsztoj etikai irányát. „**Mindnyájan Gogol köpönyéből bújtunk ki.**” - mondta Dosztojevicskij. Gogol és Csehov históriái abszurditásukkal valójában a kisember tudat alatti szorongásait szabadítják ki börtönükből.

A három közül a legkorábbi **A köpönyeg című groteszk elbeszélés**. Ez a történet Akakij Akakjevics Basmackinról szól, aki egy senki által meg nem hallgatott ember. „**Akakij Akakjevics annyira senki, hogy az már önmagában is tragikus**” (Szerb A.) „Valószínűleg köznapi egyenruhában és kopasz fejjel, kész hivatalnokként jött a világra”, és **úgy is hal meg**, kivetettségben, észrevétlenül és nevetségesen - akárcsak A csinovnyik halálában **Cservjakov** - bánatában ellopott köpönyege miatt, amelyért életében senkinél, csak halála után az írói igazságszolgáltatás révén talál kárpótlásra. Ez a fantasztikus visszatérés Akakij Akakjevics alakját kiemeli az észrevétlenségéből, általános értelmet adva sorsának. Köpönyegével ugyanis az életét lopták el tőle, amely életének egyetlen értelme, célja volt.

A KÖPÖNYEG-groteszk

- A látszat és valóság elvesztik jelentőségüket. Akakij Akakjevics kishivatalnok világa korlátolt, zárt világ, meglehetősen behatárolt gondolat- és vágykészlettel.
- Akakij Akakjevics, a főhős nem gondolja megalázónak és rossznak azt a lélekromboló világot, amelyben él, sőt boldognak érzi magát (csinovnyiklét)
- Bemutatja, hogy az ember miként veszt el személyiségét, önmagát; hogyan rendelődik alá az önmaga által létrehozott irányítórendszernek, bürokráciának és törvényeknek
- Neve is jelzi, hogy hiányzik belőle minden eredetiség
- Aktamásolás a munkája: képtelen önálló alkotásra, beszéde, életvitele is korlátolt
- Akakij Akakjevics egész életében megalázkodó, mintaszerű kishivatalnok volt
- DE: a korlátoltság, kicsinyesség nem függ a társadalmi rangtól – a tábornok éppen olyan korlátolt, mint Akakij Akakjevics.
- a mű többi hőse is eltorzult világlátású: a legtöbb „tekintélyes személy” életének értelme, hogy rettegjenek tőlük; a kisember pedig retteg is tőlük; életük a megalázkodásról, az értelmetlen alkalmazkodásról szól
- Akakij Akakjevics vágyai is szigorúan földhözragadtak: számára a köpeny megszerzése az élet értelmévé, elvesztése pedig az élet értelmének elvesztésévé vált.
- Korlátolt, beszűkült kicsinyes világ – az egyhangú másolás jelenti a boldogságot, a gyönyörűség forrását
- Aprócska, jelentéktelen cél és ironikusan felnagyított vágyak – „Ettől kezdve mintha egész élete tartalmasabbá vált volna” vagy: „Olykor tűz lobbant fel a szemében, sőt a

legvakmerőbb, a legmerészebb gondolatok villantak át agyán: ne tétessen-e nyusztprémet a gallérjára?”

- Az új kabát megszerzése nagyszabású eseménnyé válik
- DE: a helyettes irodafőnök estéjén már kezd visszajára fordulni a lelkiállapota
- Tragikus fordulat: a köpeny elrablása
- Halála: különféle értelmezések: a köpennyel együtt élete értelme is elveszett
- A tekintélyes személy ingerült haragja miatt élete összeomlott

Befejezés: fantasztikus, groteszk

- Száraz tényközlésként jelenti be Gogol: Szegény Akakij Akakijevics végül kilehelte a lelkét.
- Végül: a holt lélek elégtételt vesz magának, bosszút áll az őt megnyomorító társadalmon: visszajár a túlvilágról és ellopkodja az emberek köpenyeit. Élete a megalázkodásról szól!!!!

Az orosz irodalomban **a kisember** ábrázolását **Anton Pavlovics Csehov** mélyítette tovább.

A CSINOVNYIK HALÁLA - groteszk

- Ivan Dmitrics Cservjakov hagyatéki végrehajtó, kishivatalnok
- A cselekmény: Cserjakov a színházban
- Fordulópont: a váratlanul jött tüsszentés.
- Komikus elmélkedés jön a tüsszentésről, ami természetes élettani folyamat.
- Párhuzamot von a társadalmi rang és az élettani folyamat között.
- „Tüsszenteni sehol senkinek sem tilos. Tüsszent a paraszt, tüsszent a rendőrkapitány, sőt némelykor még a valóságos titkos tanácsos is. Mindenki tüsszent.”
- Észrevette, hogy rátüsszentett Brizsalov államtanácsos zakójára. Ettől kezdve bocsánatkérésekkel zaklatja, mert büntudata van, amiért egy magasabb állású személynek kellemetlenséget okozott.
- A negyedik bocsánatkérés után a tábornok úgy érzi, ő egy csúfolódás középpontja lett.
- Az ötödik bocsánatkérés másnap a hivatalban történik újra. A tábornok: „Takarodjék előlem!” felkiáltással elzavarta Cserjakovot. - A csinovnyik alázatossága visszatetsző, nevetséges.
- A csinovnyik egyenruhában hal meg. Konkrét oka halálának: olyan tettet követett el, amivel magára haragította felettesét, s ez összeférhetetlen a csinovnyik léttel.
- Az öntudatától, egyéniségétől megfosztott csinovnyik belehal félelmébe, amiért a magasabb rangú személynek kellemetlenséget okozott.
- Egyenruhában hal meg, vagyis utolsó pillanatában sem vált emberré; hivatalnok volta eluralkodott rajta. Halála: csinovnyik - halál

TOLSZTOJ: IVAN ILJICS HALÁLA

Keletkezés:

- A szerző egyik ismerőse, egy tulai hivatalnok rákban meghalt.

Műfaj: kisregény

Stílus: Hitelességre törekvő ábrázolás

- Világos, könnyen követhető letisztult stílus
- A tudati folyamatok ábrázolása az igazán fontos

Téma:

- Hogyan nem szabad élni
- Golovin törvényszéki bíró haláltusája során felismeri, hogy addigi élete értelmetlen-értéktelen volt és kialakítja önálló értékrendjét, mely a felebaráti szereteten és a megbocsájtáson alapul. Haláltusájában megtisztul és elnyeri az isteni kegyelmet.

- Fejezetek száma: szimbolikus – 12: tökéletességet jelképezi ~apostolok - megváltástörténet
- Ivan Iljics élete halott élet volt
- Példázat: az ember olyan halállal hal, amilyen életet élt

Tér-és időszerkezet: Tolsztoj megbontja a lineáris időrendet

- Retrospektív időszerkezet
- 1. fejezet: Ivan Iljics Golovin bíró halálhíre és felravatalozása
- 2-3. fejezet: Ivan Iljics élete – évtizedek
- 4-12. fejezet: betegsége és halála - Tér: beszűkül – betegszoba - Idő: lelassul - Cselekmény: csak a szenvedéstörténet

Cselekmény: nem lineáris időszerkezet

- oknyomozó jelleg: fenntartja az olvasó érdeklődését

Expozíció:

1.fejezet: felvillantja az elbeszélés legfontosabb motívumait

- Gyász hír – Pjotr Ivanovics – ravatalozás (kártyaparti, előléptetések)
- Praszkovja Fjodorovna - feleség
- A gyászolók lelki üressége és közönye – tisztában vannak egymás gondolataival is „Isten akarata. Mi sem kerüljük el - felelte Geraszim”

2.fejezet: „Ivan Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt.” – elbeszélői értékítélet

- 54 év történetét beszéli el egy fejezetben
- Középső fiú – tökéletes csinovnyik lett
- Mindig illedelmesen cselekedett
- Karrier – szokványos: tisztviselő → vizsgálóbíró → törvényszéki bíró
- házasság: szokványos („a házasság módszere”)
- Érzelemmentes, kisszerű világ, jellegtelen, üres élet

Fordulópont:

3.fejezet: „Ivan Iljics utazását bámulatos, váratlan siker koronázta.”

- „Egyszer fellépett a kis hágcsóra, hogy egy ügyetlen kárpitosnak megmutassa, milyen redőkbe fektesse a függönyt; rosszul lépett, és leesett a hágcsóról, de izmos és ügyes lévén, az utolsó pillanatban megkapaszkodott és csak az oldalát verte be az ablakkilincsbe. Egy ideig sajgott a helye,” – élete ettől kezdve alapjában változik meg

Valódi történet – a betegsége története:

- színhely: a lélek világa: a halál közelségébenkorábban hozzáférhetetlen felismerésekre tesz szert
- a halál rituáléja: elvezet a megtisztulásig: orvosokba vetett, gyógyszerekbe vetett bizalom → a halál elkerülhetetlen → önsajnálát, rettegés, düh, fizikai szenvedés → kétségbeesés, magány, önvizsgálat → erkölcsi szenvedés, életének átértékelése → szeretet, megvilágosodás, halál

4.fejezet: „Ivan Iljics szót fogadott, elment az orvoshoz. Minden pontosan úgy történt, ahogy várta: a várakozás, az orvos erőltetett fontoskodása, amelyet Ivan Iljics olyan jól ismert, mert ő is éppen úgy viselkedett a bíróságon, ... Mindez szóról szóra egyezett azzal, amit Ivan Iljics maga is ezerszer éppilyen fölényesen elvégzett a vádlottakon.”

5.fejezet: „A sógor fölemelte a fejét Ivan Iljics lépte hallatára, és egy másodpercig szótlánul meredt rá. Ez a pillantás mindent elárult Ivan Iljicsnek.”

6.fejezet: „Ivan Iljics tudta, hogy haldoklik, és kétségbe volt esve.”

7.fejezet: „Gyötrelmei közül a hazugság volt a legnagyobb... És különös módon úgy érezte, jobban van, amíg Geraszim fogja a lábát.... Azt kívánta, hogy cirógassák, mint ahogyan gyermekeket becéznek, vigasztalnak.....”

8.fejezet: „a félelmes, gyűlöletes halál közeledte - a halálé, amely az egyetlen valóság; és mindig ugyanaz a hazugság. Mit számítanak itt napok, hetek, napszakok? Ivan Iljics csillogó szemekkel meredt maga elé, láthatóan dühöngött valamennyiükre.”

9.fejezet: „Siratta tehetetlenségét, szörnyű magányát, az emberek kegyetlenségét, Isten kegyetlenségét, Isten nemlétét. De milyen furcsa! A kellemes élet e legszebb percei most egészen más színben tűntek fel, mint annak idején... És ha eszébe ötlött - mint ahogy gyakorta eszébe ötlött - a gondolat, hogy mindennek az az oka, hogy nem úgy élt, mint ahogy kellett volna, nyomban felidézte minden tekintetben korrekt életét, és elhessegette a képtelen gondolatot.” „Úgy rémlett, szörnyű fájdalmak közepette gyömöszölik befelé egy szűk, mély, fekete zsákba, egyre mélyebben gyömöszölik,”

10.fejezet: „Eltelt újabb két hét. Ivan Iljics már nem kelt föl a díványról....iszonyatos magányának utolsó idejében Ivan Iljics már csak a múltban élt.”

11.fejezet: „... de még fizikai szenvedéseinél is elviselhetlenebb volt erkölcsi szenvedése, és ez volt a legnagyobb gyötrelmem.”

Megoldás:

12.fejezet: „Attól a perctől fogva kezdődött az a három napig tartó üvöltés,” ... A halál helyett világoosság volt.... "Vége a halálnak - mondta magának. - Nincs többé."

- Megváltás: feltárul előtte az élet igazi értelme - hiábavaló volt élete; fizikai szenvedésénél erkölcsi szenvedése még nagyobb, az elrontott, bűnös életének a tudata nyomasztja
- Úgy kell intéznie halálát, hogy nekik ne fájjon, meg kell szabadítani őket a szenvedéstől.
- erkölcsileg megtisztul, megigazulva, boldogan hal meg

Összegzés: Az elfecsérelt élet áll a művek középpontjában. Mindhárom figura átlagos hivatalnok életében. Ivan Iljicsét tipikus voltában, Akakij Akakijevicset és Cservjakovot pedig eltúlozva, tragikomikusan állította az író az olvasó elé, egy társadalmi réteg képviselőjeként. Mindhármuk életében bekövetkezett egy fordulat (köpeny, tüsszentés, betegség), ami életük addigi kellemes menetét megszakította és tragikusnak bizonyult. Akakij Akakijevicstől köpönyegével együtt az életét is elrabolták, és ezzel tekintélyét vesztette. Cservjakov a tüsszentésével, majd paranoid bocsánatkéréseivel a feljebbvalója haragját idézte elő, ami az íratlan szabályok szerint végzetes hiba a hivatalnoki pályán. Végül Akakijevics és Cservjakov olyan helyzetbe jutott, amelyben egy igazi csinovnyik képtelen élni: kiváltották egy náluk magasabb állású személy nemtetszését, sőt ingerült hangját. Olyan tettet követtek el, amelyet egy magas rangú ember nem helyeselt. Ezzel megszűnt csinovnyik létük: addigi életük összeomlott. Haláluk is csinovnyik-halál: az a csinovnyik-létük megszűnése emberi létezésüket is megszüntette. Tolsztoj novellájában Ivan Iljics is csinovnyik módon élt, azonban a halála előtti percekben megváltozott, újra megtanult igazi emberként élni és gondolkodni. Ivan Iljics legalább az utolsó pillanatban meglátja a „fényt”, a többiek belevesznek a céltalanságba, a semmibe.

ELOLVASÁSRA!!!!!!!!: IVAN ILJICS ELEMZÉSE – ESSZÉ

Tolsztoj egyik legkiválóbb kisregénye, az Ivan Iljics halála. A könyv megírásához véletlen eset adta az indítékot: rákban meghalt Tolsztoj egy ismerőse, egy bírósági hivatalnok. Az utóbbi években egyre inkább az foglalkoztatta, hogyan kell élni, és hogyan nem szabad élni. A központi kérdés ebben a műben is: hogyan kellene élni, illetve hogyan nem szabad élni. A modellül választott bíró életútja is azt példázta számára, hogyan nem szabad élni; s a szenvedés folyamatának ábrázolásában alkalom nyílt arra, hogy megmutassa, miként

kellene a humánus, az erkölcs szabályai szerint alakítania az egyénnek saját pályáját, saját sorsát.

Tolsztoj megbontja a hagyományos időrendet, az események linearitását: egy közhivatalnok életének, pályafutásának bemutatását a halálhírrrel s a gyászszertartással kezdi. Ennek a „formabontásnak” viszont lényeges szerepe van: mindenekelőtt azt tudhatjuk meg, hogyan hatott a halál ténye barátokra, ismerősökre, hozzátartozókra, miképpen vélekedtek az elhunytól, milyen emléket hagyott bennük.

A bíróság épületében kollégái az újságból értesültek arról, hogy „Ivan Iljics Golovin, törvényszéki bíró, 1882. február 4-én elhunyt”. Halála nem volt váratlan, betegségéről tudták, hogy gyógyíthatatlan.

A halál hírére „a bírósági szobában egybegyűlt urak mindegyikének az volt az első gondolata, hogy milyen hatással lehet ez a haláleset saját rangjára, előléptetésére vagy jó ismerőseiére”. Egyébként, ahogy ez már lenni szokott, örültek, hogy a másik halt meg, nem ők. Mindez csupán azért okozott némi kellemetlenséget nekik, mert elkerülhetetlenné vált a részvétlátogatás, a gyászszertartáson való részvétel, s zavarta az estére tervezett kártyaparti megszokott rendjét. Pjotr Ivanovics, az elhunyt legközelebbi barátja kénytelen volt végighallgatni az özvegy, Praszkovja Fjodorovna álszent sopánkodásait, színlelt sirárait. Nem az eltávozott tragikus sorsáról folyt a szó, hanem arról, hogy a beteg iszonyatos szenvedései miképpen hatottak az asszony idegeire („Elviselhetetlen volt; nem is értem, hogy bírtam ki.”), s arról, hogy a halál ürügyén mennyi pénz lehetne még kicsikarni az államkincstártól. A gyász komorságával groteszk ellentétbe került — a beszélgetés folyamán — a „rózsaszínű kretonnal párnázott szalon” ízléstelensége, a puff ócska rugóinak nyikorgása, mely valami fura komikumot vitt a képmutató meghatódottságba. A kisregény első része nemcsak a kollégák, barátok, hozzátartozók önzését, lelki ürességét, közömbösségét tárja fel, hanem az olvasókban is felkelti azt a kérdést, milyen ember is volt hát és milyen életet élt Ivan Iljics, ha senki sem gyászolja, senkiben sem hagyott mélyebb emléket.

Erre a nyugtalanító kérdésre kapjuk meg a választ a mű további részeiben. — „Ivan Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt” — így foglalja össze az író hőse egész sorsát, s ezzel a sommás ítélettel kezdődik a múltnak, a hős életének a bemutatása — most már az időrend hagyományos keretei között.

A második fejezetben Tolsztoj bemutatja főhőse, Ivan Iljics életútját, azt a folyamatot, ahogyan Akakij Akakijevics és Cservjakov is igazodik elődei életformájához, s ahogyan továbbadják ezeket a hagyományokat: „... mindig szigorúan teljesítette azt, amit kötelességének tekintett; kötelességének pedig azt tekintette, amit a magas állású személyek annak tekintenek”. De az sem véletlen, hogy az írók nem színes egyéniséget formáltak hősből. Számukra az a fontos, hogy Ivan Iljics tipikus voltában, Akakij Akakijevics és Cservjakovot pedig eltúlozva, tragikomikusan állítsák az olvasó elé, egy társadalmi réteg képviselőjeként. Ha túlságosan egyéniténék, elterelnék a figyelmet arról, amire valójában irányítani akarják: az „iszonyú” életformáról.

„Ivan Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt” - ez a legelső mondat felsorolásában mehökkent a látszólagos logikátlanság, következetlenség: hogyan lehetséges, hogy az egyszerű, mindennapi, tehát a megszokott erkölcsi normákhoz igazodó, semmi különös rendkívüliséget nem tartalmazó élet iszonyú? Nyilvánvaló, hogy Tolsztojnak ez a megállapítása nemcsak a hősré, hanem azokra is vonatkozik, akik a századvégi Oroszországban a hatalom részesei, végrehajtói voltak. Az író ezzel a feltűnő megállapítással épp azt hangsúlyozza, hogy a korabeli erkölcsök, szokások elfogadása iszonyúvá, embertelenné tette az életet. A logika szabályai szerint értelmezve a mondatot, megfejthetjük Tolsztoj álláspontját: az „egyszerű, a mindennapi”, azaz a megszokott és elfogadott erkölcsi normákhoz igazodó élet a kor Oroszországában „iszonyú”. Azaz iszonyú annak a társadalmi

rétégek az élete, amelynek Ivan Iljics, Akakij Akakijevics és Dimitrics Cservjakov a tipikus képviselője.

Már Ivan Iljics édesapja is Péterváron különféle minisztériumokban „ügynevezett karriert csinált; azaz: olyan helyzetbe jutott, hogy bár világosan kitűnt, hogy semmiféle komoly munka elvégzésére nem alkalmas, hosszú szolgálati ideje és elért magas rangja miatt mégsem kergették el: az ilyen emberek azután mindenfél fiktív, kiagyalt pozícióba jutnak, és korántsem fiktív, hanem nagyon is valóságos ezreseknek kapnak, s így eléldegélnék késő vénségükig”.

Három fia közül Ivan Iljics volt a középső, minden tekintetben középszerű ember. Jó eredménnyel végezte el tanulmányait: tehetséges, jószívű, víg kedélyű és társas hajlamú egyéniségnek mutatkozott az iskolában is. Nem volt ugyan talpnyaló, de fiatalkorától fogva „úgy vonzódott a magas állású emberekhez, mint a pille a gyertya lángjához“. Eszményi hivatalnok volt, tökéletes csinovnyik: mindig szigorúan teljesítette kötelességét, kötelességének pedig azt tekintette, „amit magas állású személyek annak tekintenek“. Ez volt életének egyetlen értékrendje, sikeres pályafutásának titka: egyre magasabb beosztásokba jutott. Mikor különösebb szerelmi szenvedély nélkül megnősült, csak azt tette, „mit a magas állású személyiségek helyeseltek“.

Házasságának első éve boldog nyugalomban telt el, de aztán családi élete mind nyomasztóbbá vált. Férj és feleség gyakran veszekedett, a könnyedségnek és kellemességnek hamarosan nyoma veszett. Ez ellen úgy védekezett, hogy mind több időt töltött hivatalában, terhes otthonától távol.

Amikor Akakij Akakijevics és Ivan Dimitrics Cservjakov életében a napok kellemesen egyformán telnek, a hősöknek a világgal kötött, teljes önfeladásra épülő alkuját váratlanul megzavarja valami: Akakijevicsnek új kabátra van szüksége, Cservjakov pedig rátüsszent egy rangban felette álló emberre.

Ivan Iljics esetében az jelenti a nagy változást, amikor új állást kap és egy nagyobb lakásba költözik. És miközben otthonuk berendezésén fáradozik, az oldalát beveri az ablakkilincsből. Mintha lényegtelen esemény lenne, úgy rejti bele ebbe a munkafolyamatba Tolsztoj azt a balesetet, amely minden további baj forrása lesz. A fájdalom azon a ponton, ahol egykor a kilincs ütése érte, tartós maradt. Ivan Iljics betegsége egyre inkább elhatalmasodik, családja azonban kevésbé megértő és türelmes.

A regényter leszűkülése

A kisregény 4. részével kezdődik a betegség kórfolyamatának a leírása. A regény tere egyrejobban leszűkül, végül a színhely Ivan Iljics betegszobája, s a szereplők is fogynak: a hős magára marad szörnyű szenvedéseivel.

Különböző híres orvosok vizsgálgatták, de egyik sem mondta meg az igazságot. Észrevette, hogy terhére van családjának, s hozzátartozói sem értenek az egészből semmit. Praszkojva Fjodorovna meg egyenesen azt találta ki, hogy a betegség oka Ivan Iljics maga, ez csak újabb kellemetlenség, amellyel feleségét bosszantja“. „És egyedül kellett így élnie a pusztulás szélén, egyedül, egyetlen lélek nélkül, aki megértette és sajnálta volna.”

Fájdalmai napról napra erősödtek, ópiumot adtak neki és már morfiuminjekciókat is. Mégis „gyötrelmei közül a hazugság volt a legnagyobb, az a hazugság, amelyben mindenki egyformán részt vett: hogy Ivan Iljics csak beteg, de nem haldoklik, csak viselkedjék nyugodtan, és kövesse az orvosok előírásait, és akkor minden Jól végződik“. — „Látta, hogy senki sem sajnálja, mert senki sem akarja beleélni magát a helyzetébe. Csak az egy Geraszim értette meg helyzetét, csak ő sajnálta.“ Az író tudatos célzatossággal rajzolja meg a tisztá, makkegészséges, fiatal parasztleány alakját. Egyszerűségét, őszinteségét, természetes jóságát szembeállítja a haldokló környezetének közönyös szenvtelenségével. Geraszim úgy viselkedett Ivan Iljiccsel, mint súlyos beteggel, nem hazudott neki, derűsen, panasz nélkül

szolgált ki. S Geraszimon kívül csak kis gimnazista fiában vett észre a beteg valami szánakozó ijedtséget. — A kisregénybe mind több és több lírai elem vegyül, s Geraszim jósága és elérzékenyede, Vaszja őszinte riadalma szólaltatja meg Ivan Iljicsben „a lélek hangját”. Ez a belső, lelki vita lesz a mű további részeinek legfontosabb tartalma.

A színhely a lélek világa

„Talán nem úgy éltem, ahogy kellett volna — hasított elméjébe a sejtelem. “S a sír szélén a halál mércéjével méri meg „sikeres, hibátlan” életét. „Iszonyatos magányának utolsó idejében már csak a múltban élt. Egymás után idézte fel múltjának képeit. Hosszas vívódások, erkölcsi gyötrelmek után rá kellett döbbsennie, hogy életét elhibázta, egész tudatos élete nem az volt, aminek lennie kellett volna. Felismerte, hogy mindaz, amit értéknek hitt, hazug és üres. Felismerte, hogy gyermekkora idilljétől távolodva nem fölfelé haladt, ahogy hitte mostanáig, hanem lefelé a lejtőn, a fényességből a sötétségbe, az igazságból a hazugságba. „Eszébe jutott: hátha az az ellenkezés, ami néha feltámadt benne az ellen, amit a legmagasabb állású személyiségek helyesnek tartanak, az az alig-alig moccanó lázongás, amelyet nyomban elfojtott magában — hátha az volt az igaz, és mind a többi nem az volt, aminek lennie kellett volna!” Hazugság, csalás takarta el előle az életet és a halált; egész életében közömbös volt családjá s a perek vádlottjai iránt, s most őt sem szeretik mások, vele szemben is közömbösek. Fizikai szenvedéseinél is elviselhetetlenebb volt erkölcsi szenvedése: elrontott bűnös életének tudata.

Még három napig élt, három napig vergődött üvöltő szenvedések közt, s közben tovább folytatódott a belső dialógus. „Igaz, mindez nem az volt, ami kellett — gondolta —, de nem baj. Meg lehet tenni azt is, ami kell. Mi az, ami kell? — kérdezte, és hirtelen elcsendesedett.” Halála előtt egy órával, mikor kislefia megcsókolta kezét és sírva fakadt, Ivan Iljics „meglátta a fényt”, megvilágosodott előtte minden. Élete utolsó hatvan percében még jóvá tette elhibázott életét: észrevette, hogy mások is szenvednek; megesett a szíve rajtuk, s lelkében feltámadt az önzetlen szeretet, ajóság, a sajnálat a szenvedők iránt. Úgy kell intéznie halálát, hogy nekik ne fájjon, meg kell szabadítani őket a szenvedéstől.

Erkölsileg megtisztult: eltűnt a fájdalom, eltűnt a halálfélelem, s megigazulva, boldogan halt meg. „Hát ez az! —szólt váratlanul, fennhangon. —Milyen boldogság! »

Ivan Iljicsnek hosszas vívódások, erkölcsi gyötrelmek után rá kellett döbbsennie, hogy életét elhibázta; felismerte, hogy mindaz, amit értéknek hitt hazug és üres. Hazugság, csalás takarta el előle az életet és a halált; egész életében közömbös volt családjá és a perek vádlottjai iránt, s most őt sem szeretik mások, vele szemben is közömbösek. Fizikai szenvedéseinél is elviselhetetlenebb volt erkölcsi szenvedése: elrontott bűnös életének tudata.